

החיים – הנאה או מחוייבות

שיעור זה קשור לכלל:

מה אומרת לי הסוגיא?

תמצית השיעור: התוספות מעירים, שאף שהגמרא הגדירה בור כממונו של אדם, אין הוא ממונו. תוספות מחלק בין דברים שבבעלותו ואחריותו של אדם ובין דברים שהם ממונו לשימושו והנאתו.

הצעת הסוגיא

הגמרא במסכת בבא קמא (ג' ע"א) דנה מהם תולדות בור, והאם הם "כיוצא בהן" או לא:

...תולדה דבור מאי ניהו... אלא אאבנו סכיננו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו... מאי שנא בור, שכן תחלת עשייתו לנזק וממונך ושמירתו עליך הני נמי תחלת עשייתן לנזק וממונך ושמירתן עליך, אלא תולדה דבור כבור...

הגמרא מגדירה את בור כממונו של אדם.

מעיר על כך התוס' (ג' ע"ב):

וממונך - לאו דוקא גבי בור, דלאו ממונא הוא, וכן גבי אש דפשיטא דאם הדליק גדישו של חברו באש של אחר דחייב.

ה"נימוקי יוסף", איננו מקבל את דברי התוס', וראייתו בצידו (א' ע"א מדפי הרי"ף, ד"ה "ושמירתן"):

שור ממונו הוא, ובור נמי, ואפילו הפקיר רשותו "בעל הבור" קרייה רחמנא, ואש נמי ממונו הוא כדלקמן.

התורה הגדירה את הבור כממונו של אדם, לכאורה, שהרי אמרה קראה למזיק: "בעל הבור" (שמות כ"א, ל"ד). אף אש הוגדרה על ידי הגמרא כממונו של אדם.

לאור זאת יש לשאול על דברי התוס'. התורה אומרת "בעל הבור ישלם", הרי שהוא נחשב לבעלים. אף חז"ל הגדירו: "שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן: בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה" (פסחים ר' ע"ב). אף על פי כן, התוס' מגדיר שהבור איננו ממונו של אדם. מדוע?

במקום אחר הוסיף תוס' הגדרה בענין. תוס' דן מדוע גזלן חייב בנזקים שהזיקה בהמה שגזל (בבא קמא נ"ו ע"ב, ד"ה "פשיטא"):

ויש לומר דסברא הוא דגזלן נכנס תחת הבעלים, דכיון שהוציא מרשות בעלים שהיו חייבין בשמירתה ואין הבעלים יכולים לשומרה, לפי שנגזלה מהם, יש על הגזלן לשומרה. דלענין נזקין אקרו בעלים כל מי שבידו לשומרה.

מי שבידו לשמור נקרא בעלים, אף במקרה שאין זה ממונו. הכיצד? נראה, שתוס' מחלק בין שני אופנים של זיקה בין האדם לרכושו. יש לחלק בין בעלות ובין ממונו של אדם.

יש דברים שהאדם בעלים עליהם אף שאין הם ממונו, ויש דברים שהם ממונו של אדם, אף שאין הוא בעלים עליהם.

הבעלות היא שלטון, אדנות. הבעלים הוא מי שבידו לעשות ולהשפיע על הדבר. היכולת לפעול והאחריות הנגזרת מכך נקראים בשם בעלות. ממון, לעומת זאת, הוא רכוש של האדם שניתן לשימושו ולהנאתו.

זכות או חובה

ניתן להגדיר, שבעלות היא חובה המוטלת על האדם, ואילו ממון הוא זכות של האדם. מי שבידו לפעול בדבר נקרא בעליו, כיון שיש לו אחריות על הדבר. זו חובה המוטלת עליו, שהרי הוא מתחייב בנזיקין, למשל. הבעלות מקנה לאדם גם נאמנות, כדברי הרא"ש (גיטין פ"ה סי' י"ג):

כל דבר שהוא בידו של אדם, אפילו איתחזק היתירא, נאמן עד אחד לטמא ולאסור ואפילו מכחישו... אלא כיון שבידו לתקנו הוי כבעליו ואפילו תרם משל חבירו.

העובדה שבידו של האדם לפעול על הדבר מקנה לו בעלות על הדבר, ומכוחה גם נאמנות על מעמדו של הדבר.

על פי דברי התוס', הבור הוא בבעלות האדם, ככתוב: "בעל הבור ישלם", ובכך הטילה התורה על האדם את האחריות על הבור. אולם הבור אינו ממונו של האדם, שכן אין לו זכויות בבור.

דבריו של התוס' מכוונים להבנה עמוקה של תפקידו של האדם בבריאה. היכולת לפעול במציאות איננה זכות שניתנה לאדם, אלא חובה. תפקיד חשוב, משרה, מלוכה, כל אלו - אף שיש גם זכויות בצידם - מתחילים מהאחריות שיש בהם, ומהחובות שהם מטילים על האדם.

אפילו כשהיה בגן עדן, היו לאדם חובות. גם גן עדן איננו מקום של זכויות בלבד (קהלת רבה פרשה ז', י"ט):

בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן,
ואמר לו: ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי בשבילך
בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת אין מי
שיתקן אחריך...

כיון שיכול האדם לרומם את העולם או להשפילו, יש לו אחריות על כך. האדם הוא בעלים
על העולם, ובעלות זו מביאה איתה אחריות ומחוייבות לקיומו והתפתחותו של העולם.

דברים אלה נובעים מתפיסת עולם עמוקה, על מקומו של האדם בעולם. האם האדם בא
לעולם כדי להנות ולצבור זכויות, או שיש לאדם תפקיד שלשמו נשלח לעולם, וחובה עליו
למלאו.

תוס', המבדיל בין ממונו של האדם ובין דברים שבבעלותו, מכוון להבנה כי יש דברים
שהם חובה על האדם, ויש לו אחריות עליהם. לא רק זכויות באות לאדם בעולמו. אדרבה,
החובה היא העיקר, והיא מרכז החיים של האדם. על כן מבדיל התוס' בין ממון שהוא
בחלק הזכויות של האדם, ובין בעלות שהיא בחלק של חובות האדם.